

El fenomen escandinau

per Carolina Moreno Tena

Diuen les llengües més benèvoles que *Röda rummet* (El saló vermell) d'August Strindberg és el *Quixot* de la literatura sueca. Salvant totes les distàncies (i n'hi ha) i evitant qualsevol posicionament respecte aquesta afirmació, el que sí es pot constatar des de dins de la història literària de Suècia és que quan es va publicar, l'any 1879, aquesta novel·la va suposar un punt d'inflexió en la tradició literària pròpia i un dels trets de sortida de l'anomenat Esclat Modern del Nord.

Un fenomen escandinau en què el Nord, durant uns trenta anys, es va convertir en un espai comú de transgressió per als escriptors, intel·lectuals i artistes que van dur a terme el procés de transformació social, polític i cultural dels països respectius. «Här rivs för att få luft och ljus» («Enderroquem perquè entri l'aire i la llum»), resa un vers del poema «Esplanadsystemet» del mateix Strindberg per evidenciar la necessitat d'una ruptura amb l'immobilisme del passat (també literari) i repensar el present a tots nivells (també literari), amb la llibertat individual com a premissa.

És en aquest sentit que, seguint també la citadíssima exhortació que Georg Brandes feia a la literatura, cridada a «sotmetre els problemes a debat», Strindberg a Suècia, Herman Bang i J. P. Jacobsen a Dinamarca, o Henrik Ibsen a Noruega van encapçalar aquest moviment transfronterer que pretenia posar damunt la taula els problemes de la seva societat —la lluita de classes, la situació de la dona, la llibertat sexual i de fe— a través de la literatura. Per tant, calia també trobar nous camins d'expressió per explicar la complexitat de la realitat present, per mostrar el propi moment de canvi. I és en aquest sentit que *Röda rummet* és un punt d'inflexió, perquè no només descriu el conflicte intern que pateix l'individu de final de segle XIX entre la voluntat de realització personal i el jou dels condicionants històrics i socials, amb la gran ciutat com a rerefons, sinó també perquè Strindberg renova la prosa i la llengua literària sueca. La desancora del lirisme romàntic fossilitzat i li dóna l'agilitat que la novel·la i el teatre realista, que ha de donar veu al present, exigeix.

Hjalmar Söderberg, d'una generació posterior, va escriure sobre el mestre Strindberg que el seu estil era tan canviant com les fases de la lluna. I és ben cert que després de l'anomenada etapa «naturalista» coneguda sobretot per obres de teatre com *Fröken Julie* (*La senyoreta Júlia*) o *Fadren* (*El pare*), el rebuig que va trobar en la seva societat el va portar a «exiliar-se» primer a Alemanya i després a París, pensant que si hi triomfava, Suècia valoraria aleshores la seva obra. Els anys a París es van saldar amb una novel·la, *Inferno*, escrita en francès i fruit de l'anomenada «crisi d'Inferno», a final de la dècada dels noranta. Strindberg la va definir com una proposta literària sobre l'enfonsament de l'individu quan s'aïlla, en una carta al seu editor. *Inferno* és un altre punt d'inflexió, en aquest cas, dins la pròpia trajectòria; és l'inici de l'etapa més simbolista i onírica, sobretot pel que fa al teatre.

Mort el naturalisme, el somni irromp amb força com una via d'exploració de la realitat exterior i interior que no podem copsar. La realitat ha deixat de ser assequible en la seva totalitat i la paraula ja no serà un instrument infal·lible per a descriure-la i comprendre-la. L'escissió entre jo i la vida, entre la vida i la seva representació, s'expressa en la mirada nostàlgica de la literatura anomenada crepuscular, decadent, pròpia d'aquesta atmosfera finisecular que empara la crisi de la consciència moderna. El protagonista de la novel·la *Doktor Glas* de Hjalmar Söderberg (1905), anhela que arribi una acció que el faci sentir viu, que ompli els minuts, els dies de la seva existència que li passa pel davant com si no fos seva, com si ell només pogués observar-la nostàlgicament des de fora, i finalment ha de cometre un assassinat per aconseguir-ho. És el mateix conflicte intern que trobem en el personatge Niels Lyhne de J. P. Jacobsen o en *Hedda Gabler* d'Henrik Ibsen, que no per casualitat intitulen les obres que protagonitzen. Söderberg va ser un escriptor realista, urbà, i la seva obra s'emmarca en un temps i espai limitats al barri burgès d'Östermalm entre 1895 i 1912, i sotmet el seu present historicosocial a la lupa de l'observació més escrupolosa i mordaç, cínica fins i tot, i en fa un retrat sense concessions.

Passada l'etapa d'obrir camí i fer una revolució social i literària on s'imposa el naturalisme, doncs, arriba una segona generació d'escriptors en la dècada dels noranta, arrossegats per aquest gir cap a les interioritats amagades del subjecte, i amb una nova concepció de la literatura. El manifest contra el naturalisme de Verner von Heidenstam, *Pepitas bröllop* (1890; Les noces de la Pepita), és el que marca la pauta del nou camí. Farts, diu, de tanta literatura grisa i de sola de sabata, llastada de problemes socials, ressorgeix una mena de neoromanticisme: torna la poesia, les arrels culturals i folklòriques, el camp i la natura *versus* la gran ciutat, l'Orient, la fantasia. La poesia de Gustav Fröding reprèn les balades i la poesia popular, ara bé, amb un to nostàlgic lacerant; Ola Hansson va causar un *succès de scandale* amb la sensualitat i l'erotisme desbordants de *Sensitiva amorosa* (1887). També Selma Lagerlöf s'inscriu en aquest nou gir. *Gösta Berlings saga* (1891; La saga de Gösta Berling) suposa una ruptura radical amb la novel·la naturalista, recupera la manera de narrar de la faula, la llegenda, el conte, és a dir, recupera els elements característics de la saga i la passió per narrar que es remunta als orígens de la literatura nòrdica i n'és tret essencial: la narració oral, les històries que són patrimoni popular i anònim, les criatures fantàstiques, la fusió del real i l'irreal, però sobretot també, l'exploració del fons de l'ànima, dels plecs més amagats de l'ésser humà. La seva novel·la més coneguda i traduïda és *El viatge de Nils Holgersson per Suècia* (1906-1907), un manual de geografia escolar que ha situat la seva autora dins la història de la literatura infantil i juvenil, un camp de la literatura d'una llarga tradició al Nord i que sempre ha estat al centre del debat públic i acadèmic. Un altre aspecte a remarcar de la dimensió de l'obra de Lagerlöf és el feminista. L'escriptora va ser la primera dona que va guanyar el Premi Nobel de Literatura i la primera que va entrar a l'Acadèmia Sueca, i és en aquest sentit que representa els moviments feministes tan actius en un context de canvi i reivindicacions de tota mena. El debat sobre els drets de les dones era candent i al voltant de Selma Lagerlöf no van ser poques les dones que van reivindicar i maldar per «agafar la ploma» i viure de la literatura, al mateix temps que defensaven el dret a vot i la llibertat sexual. Ellen Key, Ernst Ahlgren (pseudònim de Victoria Benedictsson), o la dramaturga Alfild Agrell, i esmentarem també Klara Johanson perquè, malgrat que és una mica posterior, es va dedicar íntegrament a la crítica literària, i la seva veu singular va contribuir decisivament a l'evolució d'aquest àmbit de la reflexió literària.

Les novel·les i els relats de dos escriptors enfrontats literàriament, Selma Lagerlöf i Hjalmar Söderberg, constitueixen la base per la consolidació d'aquest gènere que conrearàn escriptors de la primera dècada del segle XX, moment de gran embranzida de la literatura proletària i autodidacta i de la novel·la en general. Aquest darrer exemple ens pot servir per mostrar la complexitat i diversitat de propostes estètiques i definicions de literatura que conformen aquest fenomen de l'esclat modern del Nord; totes però sorgeixen d'una mateixa necessitat de ruptura i de trobar nous camins i vies d'expressió en un context de crisi dels valors tradicionals i les convencions, de les

veritats universals i els discursos totalitzants —tant el científic com el teològic—, de la dissolució del subjecte que fins aquell moment havia estat capaç d'ordenar el món i ara només compta amb la mirada nostàlgica de la pèrdua i el nervi crispat d'un present inhabitable i un futur abismal. Els escriptors del Nord, entre ells els suecs, van saber evidenciar la crisi de la consciència moderna que planava a Europa amb una radicalitat lancinant i és per això que per un moment van fer de far en la història literària europea i d'aquesta manera van ser també més europeus que mai.